Да гісторыі выдавецкага дома «Беларуская навука»

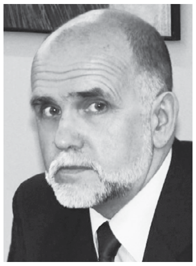

Георгій Кісялёў

У пачатку гэтага года Выдавецкі дом «Беларуская навука» ўрачыста адзначыў сваё 100-годдзе. Але ж у 11-м томе Беларускай энцыклапедыі (2000) у артыкуле пра выдавецтва «Навука і тэхніка» значыцца, што яно працавала ў 1924–1996. Якім жа чынам выдавецкі дом, папярэднікам якога былі выдавецтвы «Навука і тэхніка», а пазней – «Беларуская навука» (1996–2005), «памаладзеў» на 2 гады?

Падставай для вызначэння часу заснавання выдавецтва (1924 г.), пэўна, паслужыла архіўная даведка загадчыка рэдакцыі літаратуры па гісторыі і праву выдавецтва «Навука і тэхніка» А.І. Валахановіча, у якой гаварылася: «По документальным источникам в штатном расписании Института белорусской культуры на 1924–1925 бюджетный год значится издательская часть, в 1925–1927 гг. – издательский отдел, в 1927–1928 г. – издательское бюро. В штатах Белорусской академии наук в 1929–1931 гг. значилось издательское бюро, в 1932 г. – издательство Академии наук». Валахановіч тут дае спасылку на даведку Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Кастрычніцкай рэвалюцыі за №396 ад 06.12.1971 г.

Разам з тым даследчык гісторыі акадэмічнай навукі М.У. Токараў і вядомы архівіст і гісторык В.У. Скалабан выказалі сумненні адносна таго, што 1924 г. з'яўляецца годам заснавання выдавецтва. Па нашай просьбе Віталь Скалабан папрацаваў у архіве і перадаў шэраг дакументаў, з якіх сапраўды вынікалі іншыя даты. Так, у пратаколе пасяджэння Прэзідыума Інбелкульта ад 29 верасня 1925 г. гаварылася (стыль і арфаграфія дакументаў тут і далей захаваны): «Прымаючы пад увагу, што цяперашняя Рэдакцыйная Колегія ІБК у умовах працы, шматлікасьці свайго складу за перазагружанасьцю паасобных сяброў службовай працай ня можа справіцца з працай наступнага году, лічыць патрэбным рэарганізаваць выдавецкі аппарат наступным спосабам: замест рэдакцыйнай калегіі, якая існуе да гэтага часу, зарганізаваць рэдакцыйную колегію з 5 чалавек на чале з старшынёй яе – адказным рэдактарам, якога ўвесьці ў склад прэзідыуму для цясьнейшай сувязі з апошнім… Іншыя чатыры члены колегіі пажадана падабраць так, каб адзін з іх зьяўляўся грамадзянаведам, другі прыродазнаўцам, трэці гісторыкам і чацьверты – мовазнаўцам, каб такім чынам кожная праца прыгатаваная да друку і зацьверджаная для гэтай мэты секцыяй альбо камісіяй праглядалася прынамсі 3 асобамі – старшынёй (адказным рэдактарам), адказным за ідэалёгію выданьня членам рэдакцыйнай колегіі і мовазнаўцам…» [1]. У пратаколе пасяджэння прэзідыума Інбелкульта №39 ад 24 лістапада 1925 г. ёсць канкрэтны пункт – «Аб персанальным складзе выдавецкага аддзелу ІБК», дзе пастанаўлялася «зацьвердзіць т. Смоліча адказным рэдактарам, ідэолёгічным рэдактарам т. Акуліка, рэдактарам мовы т. Лёсіка, рэдактарам-гісторыкам – проф. Доўнар-Запольскага, рэдактарам-прыродазнаўцам т. Трэмповіча» [1].

У раскладзе штатных пасадаў ІБК на 1925–1926 аператыўны год у раздзеле «Дапаможныя ўстановы ІБК» пад літарай а згадваецца рэдакцыйна-выдавецкі аддзел у наступным складзе: «сакратар рэдакц. калегіі – Красінскі М., тэхнічны рэдактар (стылісты) – Ламака К. (закрэслена, зверху напісана: «Дудар» – Г.К.), адказны навук. карэктар – Панамарова Н.» [2].

Захавалася таксама ў архіве «Ведомость на выплату зарплаты сотрудникам Института Белорусской Культуры за август м-ц 1926 г.», у якой значацца «Секретарь Редакц. Коллегии Красинский М., ответ. ученый корректор Понаморова Н., стилистический редактор Меделка П.» [2].

І апошняя крыніца, на гэты раз друкаваная, – кніга «Інстытут беларускае культуры (ІНБЕЛКУЛЬТ): гісторыя ўзьнікненьня, сучасная структура, навукова-дасьледчая дзейнасьць» пад рэдакцыяй навуковага сакратара Інбелкульта А. І. Цьвікевіча, выдадзеная ў Мінску ў 1926 г. Дзяржаўным выдавецтвам Беларусі, на 103–105-й старонках якой размешчана глава «Выдавецтва». У самым яе пачатку гаворыцца: «…Прэзыдыум Інбелкульту прызнаў абавязковым, каб кіраванне выдавецкай справай было даручана яго адказнаму члену і каб самы аппарат выдавецтва з боку тэхнічнага быў забясьпечаны адпаведна кваліфікаванымі сіламі. У даны момант на чале Выдавецкага аддзелу, *аканчальна з'арганізаванага толькі ў лютым 1926 г.* (выдзелена мной. – Г.К.),

статiць Член Прэыдыуму Інбелкульту і Намесьнік яго Стар-шыні – А. Смоліч. Асобна вызначаная Рэдакцыйная Колегія складаецца з рэдактара-мовазнаўцы, рэдактара-грамадазнаўцы і двух рэдактараў па спецыяльнасьцях.

Тэхнічны бок выданьняў – стылістычная апрацоўка, навуковая і адказная карэктура ляжыць на М. Шчакаціхіне, П. Мядзёлцы і Н. Панамаровай.

У гэты самы час быў апрацаваны і зацьверджаны Навуковай Радай Інбелкульту яго выдавецкі план. Да таго ж часу адбывалася толькі набіраньне матар'ялаў і друкаваньне найбольш пільных выданьняў (анкеты, інструкцыі, часопіс «Наш край»).

Згодна прынятаму правілу, выдавецкі аддзел Інбелкульту ахапляе сабой толькі выданьні, якія падгатаваны ў асноўных Секцыях і Камісіях Інбелкульту…».

Далей у главе пра выдавецтва гаварылася, як затрымліваецца выдавецкая чыннасць Інбелкульту з-за празмернай загрузкі мінскіх друкарняў заказамі Беларускага дзяржаўнага выдавецтва, розных наркаматаў і іншых устаноў БССР, а таксама з-за таго, што друкарні ні арганізацыйна, ні тэхнічна не былі прыстасаваны да акадэмічнага характару выданняў Інбелкульта (адсутнасць адпаведных шрыфтоў, спецыяльных навуковых знакаў, нежаданне друкарняў як камерцыйных устаноў лічыцца з патрабаваннямі дакладнасці навуковага выдання).

«Каб дасягнуць пастаўленых навуковаму выдавецтву мэт, Інбелкульт увесь час клапаціўся аб набыцці ўласнай друкарні. Сёння гэта задача пры падтрыманьні Савета Народных Камісараў БССР зьдзейсьнена: з 1926–1927 акадэмічнага г. Інбелкульт ужо мае ўласную друкарню. Пасьля набыцця патрэбных шрыфтоў, і дапасаваньня яе з тэхнічнага боку да сваіх патрэб, Выдавецкі аддзел Інбелкульту будзе магчы ісьці ўзровень з тымі вымаганьнямі, якія маюць да яго паасобныя Сэкцыі і Камісіі».

Далей апавядалася, што ў сувязі «…з труднасьцямі акадэмічна-правільнага беларускага друку, вынікаючымі таксама з неаканчальнай усталенасьці беларускага правапісу, і ў зьвязку з недасканаласьцю паказанага вышэй тэхнічнага боку, нельга было за мінулы пэрыод выканаць поўнасьцю той плян, які быў вызначаны (да 200 друк. аркушаў). Аднак значная частка яго ўжо зроблена. Ужо надрукаваны і канчаюцца друкам наступныя выданьні з выдавецтва па пляну 1926 г.

- Працы Ўсебеларускай Глебазнаўчай Канферэнцыі.
- Музычная тэрміналёгія.
- Мэдычная ....“....... ч. 1.
- Лясная .....“......
- Праўна-канцэлярская тэрміналёгія.
- Полянская. Геоботанічны нарыс Мазырскай акругі.
- Зьбітоўскі. Геоботанічны нарыс Слуцкай акругі.
- Фядзюшын. Дзьве фауністычныя экспэдыцыі: у Віцебшчыну і на Птыч.
- Сяржпутоўскі. Этнографічныя матэрыялы (казкі паляшукоў).
- Працы першага зьезду археолёгаў і археографаў.
- Беларускі архіў. Зборнік старадаўніх актаў XVI і XVII ст.
- Юбілейны Скарынінскі Зборнік.
- Зборнік прац па НОП.
- Збонік прац Горацкага Навуковага Таварыства па вывучэньні Беларусі пры ІБК.
- Акадэмічнае выданьне твораў Максіма Багдановіча, т. 1.
- Матар'ялы па беларускай бібліографіі. 1 выпуск.
- Растаргуеў. Северска-беларускія дыялекты.
- Смоліч. Організацыя сялянскай гаспадаркі ў Цэнтральнай Беларусі.
- Працы І Краязнаўчага Зьезду.
- «Наш край». Штомесячная краязнаўчая часопісь.
- Анкеты і інструкцыі ў тым ліку вялікія:
  - *Інструкцыя для зьбіраньня зоолёгічных матар'ялаў.*
  - *Анкета па вывучэньні тэхнікі сялянскай гаспадаркі.*
  - *Сербаў. Вічынцы-паляне.*
  - *Зборнік прац Гістарычна-археолёгічнай Камісіі.*
  - *Бабарэка. Літаратурная творчасць Дубоўкі.*
  - *Блюдуха і Грамыка. Вынікі геолёгічнай экспэдыцыі ў Магілеўшчыну.*

Далейшыя выпускі бібліографічных матар'ялаў (археолёгія, вытворчыя сілы, сельская гаспадарка і г.д.), тэрміналёгіі (гістарычная, сельскагаспадарчая, мэдычная, хэмічная, глебазнаўчая), актавых матар'ялаў, акадэмічнага выданьня твораў пісьменнікаў і г.д.».

Мы наўмысна прывялі цалкам пералік выданняў 1926 г., паколькі гэта не можа не выклікаць цікавасці як у сучасных акадэмічных вучоных, так і ў нас, выдаўцоў.

Такім чынам, падсумоўваючы прыведзеную вышэй інфармацыю, можна з дастатковай доляй верагоднасці лічыць, што выдавецтва Інбелкульта канчаткова афармілася ў 1926 г. Безумоўна, выдавецкая дзейнасць вялася і да гэтага часу: існавала рэдакцыйная калегія, друкаваліся часопіс, іншыя матэрыялы. Відаць, на падставе гэтых акалічнасцей і палічылі магчымым нашы папярэднікі назваць

1924 г. годам стварэння выдавецтва, хоць яно і не было афіцыйна і канчаткова вылучана ў самастойную адзінку ў структуры Інбелкульта.

З 1929 г. выдавецтва – у складзе Беларускай акадэміі навук. З 1932 г. называлася выдавецтвам Акадэміі навук, з 1963 г. – «Навука і тэхніка» (да пачатку 1990-х у складзе выдавецтва была друкарня імя Ф. Скарыны). У 1996 г. выдавецтва «Навука і тэхніка» было скасавана і на яго базе ўтворана выдавецтва «Беларуская навука». 10 лютага 2005 г. у адпаведнасці з пастановай Бюро Прэзідыума НАН Беларусі ў выніку рэарганізацыі выдавецтва «Беларуская навука» шляхам далучэння да яго рэдакцыйна-выдавецкай установы «Навука і інавацыі» і паліграфічнага ўчастка ўтворана рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецкі дом «Беларуская навука».

Кіраўнікі выдавецтва

Паводле архіўных дакументаў, якія прыводзіліся вышэй, на чале выдавецкай справы быў член Прэзідыума Інбелкульта А. Смоліч, сакратаром рэдакцыйнай калегіі – М. Красінскі. Пазней дырэктарамі выдавецтва былі Сініцкі (1935 г.), Гурэвіч (1936), У.С. Брэнейзен (1940–1941), І.А. Вексельман (1947), А.С. Мікульскі (1948–1964), Дз.І. Уксусаў (1964–1968), Ф.І. Савіцкі (1968–1996), Л.І. Пятрова (1996–2005). Галоўныя рэдактары: В.С. Асіноўскі (1949–1964), Ф.І. Савіцкі (1964–1968), Ю.І. Бярозкін (1968–1969), М.М. Акаловіч (1970–1987), В.У. Ляшчынскі (1987–1995), Л.І. Пятрова (1995–1996), Ф.І. Савіцкі (1996–2002), Я.А. Прэсман (2002–2005).

Кіраўніцтва Выдавецкага дома «Беларуская навука»: дырэктары А.І. Сташкевіч (2005–2018), А.М. Дудзік (з 2018); у 2005–2025 гг. намеснікам дырэктара працаваў С.А. Нічыпаровіч; галоўныя рэдактары – Г.К. Кісялёў (2005–2017), А.М. Дудзік (2017–2018), В.М. Пручкоўская (з мая 2025 г.).

У канцы 2018 г. галоўная рэдакцыя кніжных выданняў і навуковых часопісаў НАН Беларусі (асноўнае падраздзяленне выдавецтва) была ператворана ў рэдакцыю кніжных і перыядычных выданняў. Яе загадчыкі – Т.А. Гарбачэўская (2019 – люты 2024), В.М. Пручкоўская (сакавік 2024 – май 2025).

Дзейнасць выдавецтва

Сучасная структура выдавецкага дома наступная: адміністрацыя (дырэктар і яго намеснік), бухгалтэрыя, рэдакцыя кніжных выданняў і навуковых часопісаў, рэдакцыі часопісаў «Наука и инновации», «Аграрная экономика», газеты «Навука», аддзелы: вытворчы (з сектарам тэхнічнай падрыхтоўкі рукапісаў), мастацкага афармлення, рэалізацыі і маркетынга, участак аператыўнай паліграфіі. Асноўны напрамак дзейнасці ўстановы – выпуск навуковай, навукова-папулярнай, даведачнай і іншай літаратуры, выданне навуковых часопісаў і газеты, заснавальнікам якіх з'яўляецца НАН Беларусі, аказанне паліграфічных паслуг. Сярод іх навуковыя часопісы «Доклады Национальной академии наук Беларуси» (перыядычнасць выхаду 6 разоў на год), «Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі» (штоквартальна ў 7 серыях: аграрных, біялагічных, гуманітарных, медыцынскіх, фізіка-матэматычных, фізіка-тэхнічных і хімічных навук), «Аграрная экономика» (выходзіць штомесячна), штомесячны навукова-практычны часопіс «Наука и инновации», штоквартальны навукова-тэарэтычны і інфармацыйна-метадычны часопіс «Вестник Фонда фундаментальных исследований», навуковы часопіс «Прыродныя рэсурсы» (выходзіць двойчы на год), навуковая інфармацыйна-аналітычная газета «Навука» (да 2015 г. – «Веды», выходзіць штотыднёва).

Як і на пачатку дзейнасці выдавецтва ў 20-я гг. XX ст., у першым дзесяцігоддзі XXI ст. выдавецкі дом спазнаў цяжкасці з паліграфічным выкананнем сваёй прадукцыі. Асаблівасць акадэмічных выданняў – іх малатыражнасць, а буйныя друкарні, якія маглі б на высокім паліграфічным узроўні забяспечыць іх выпуск, тэхнічна разлічаны на шматтыражныя партыі кніг. Друкаваць 300 экзэмпляраў кнігі па цане як за тысячу было дастаткова накладна. Выйсце палягала ў развіцці сваёй паліграфічнай базы, тым больш што на рынку з'явілася адпаведная тэхніка для малатыражнай паліграфіі. З дапамогай Прэзідыума НАН Беларусі і за кошт уласных сродкаў выдавецкі дом з цягам часу абсталяваў свой участак аператыўнай паліграфіі сучаснай лічбавай тэхнікай, што дазваляе друкаваць сваімі сіламі амаль усю перыёдыку, за выключэннем часопіса «Наука и инновации» і газеты, значную частку (больш за 80% гадавога выпуску па назвах і ўмоўных друкаваных аркушах) кніжнай прадукцыі, а таксама выконваць заказы розных арганізацый і ўстаноў на друкаванне брашур, часопісаў, буклетаў, лістовак і іншых відаў паліграфічнай прадукцыі.

Сёння « Беларуская навука» – не толькі адно са старэйшых выдавецтваў краіны, але і буйнейшы ў Беларусі ўніверсальны цэнтр па выданні навуковай перыёдыкі і літаратуры па розных галінах навукі. Сваёй шматграннай дзейнасцю выдавецтва робіць значны ўнёсак у папулярызацыю навукі і прапаганду дасягненняў акадэмічных вучоных і ўстаноў.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Цэнтральны навуковы архіў НАН Беларусі. Ф. 67. Воп.1. Спр. 9.
2. Цэнтральны навуковы архіў НАН Беларусі. Ф. 67. Воп.1. Спр. 13.